

ગુજરાત

સબ ઇન્સ્પેક્ટર

Gujarat Police Recruitment Board

ભાગ - 3

(પેપર 1)

ભારતનો ઇતિહાસ, ભૂગોળ, કલા અને સંસ્કૃતિ

અનુક્રમણિકા

ભારતનો ઇતિહાસ

1.	ઇતિહાસનો પરિચય અને સિંધુ સભ્યતા	1
2.	વેદિક સભ્યતા	8
3.	ભારતમાં પ્રથમ ધાર્મિક ક્રાંતિ : જેન ધર્મ - બોદ્ધ ધર્મ	12
4.	મોર્ય વંશ અને મોર્યત્તર સામાજ્ય	18
5.	ગુપ્ત વંશ અને ગુપ્તત્તર સામાજ્ય	25
6.	ભારત પર આરબ આક્રમણ	37
7.	ભારતનો મુઘલ કાળ	47
8.	ભારતમાં યુરોપિયન પ્રજાનું આગમન	53
9.	1857નો મહાસંગ્રામ	59
10.	સ્વતંત્રતા સંગ્રામ - 1	71
11.	સ્વતંત્રતા સંગ્રામ - 1905 થી 1916	75
12.	સ્વતંત્રતા સંગ્રામ - 1917 થી 1930	79
13.	સ્વતંત્રતા સંગ્રામ - 1930 થી 1942	88
14.	સ્વતંત્રતા સંગ્રામ - 1942 થી 1948	95

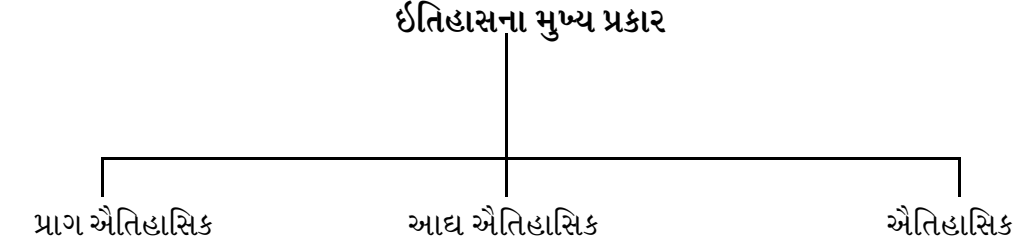
ભારતનો ભૂગોળ

15.	ભારતનું સ્થાન, સીમા, અંતર અને ભારતના અક્ષાંશ રેખાંશ	102
16.	ભારતના પર્વતો	108
17.	ભારતની જમીનનું સ્વરૂપ, પ્રકાર અને ખડકોનું વર્ગીકરણ	115
18.	આબોહવા અને ઋતુઓનું વર્ગીકરણ	121
19.	ભારતનું જળપવાહતંત્ર	125
20.	ભારતની સિંચાઈ યોજના - અગત્યનાં ડેમ - સરોવરની વિશેષતા	133
21.	ભારતનો સમુદ્ર	141

22.	ભારતના જંગલો	147
23.	ભારતમાં પરિવહનનું માળખું	153
24.	ભારતની વસ્તી વિષયક વર્ગીકરણ અને પ્રજાતિ અને જનજાતિ	162
25.	ભારતનાં ખનીજ સંસાધનો	169
26.	ભારતના ઉદ્યોગ અને ઓધોગિક વિકાસ	179
કલા અને સંસ્કૃતિ		
27.	ગુજરાતના લોકમેળાઓ અને ઉત્સવો (ભાગ-1)	188
28.	ગુજરાતના લોકમેળાઓ અને ઉત્સવો (ભાગ-2)	193
29.	ગુજરાતના લોકમેળાઓ, ઉત્સવો, સમાજસેવકો અને સંતો	197
30.	ગુજરાતનાં લોકનૃત્યો, નૃત્યકારો અને સંગ્રહાલયો	203
31.	વાવ-સ્થાપત્ય, કુંડ - કિલ્લાઓ અને ગુજરાતની વખણાતી વસ્તુ	210
32.	ગુજરાતના પ્રખ્યાત મહેલ, ગુજરાતનું ગુફા સ્થાપત્ય, લોક ચિત્રકલા અને . તેના પ્રખ્યાત ચિત્રકારો	215
33.	ગુજરાતનાં પ્રમુખ પુસ્તકાલયો, નાટ્યકારો, સંગીત તેમજ સંગીતકારો	224
34.	ગુજરાતનાં પર્યટન સ્થળો અને તીર્થસ્થળો	234
35.	આદિવાસી સંસ્કૃતિ	242

ઇતિહાસનો પરિચય અને સિંધુ સમ્યતા

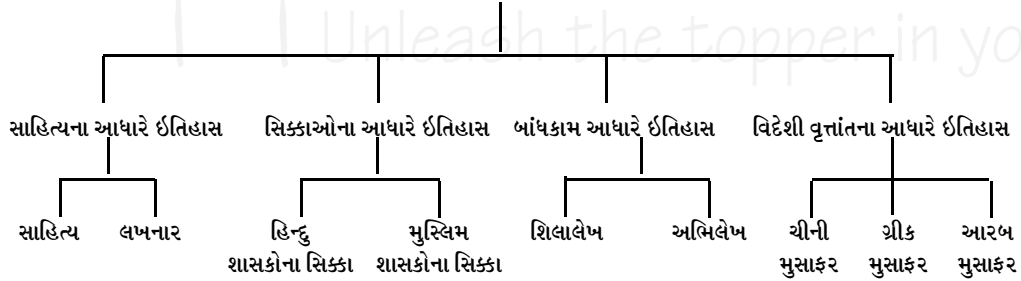
❖ ઇતિહાસ એટલે શું ?

ઇતિહાસ જાણવાની રીત

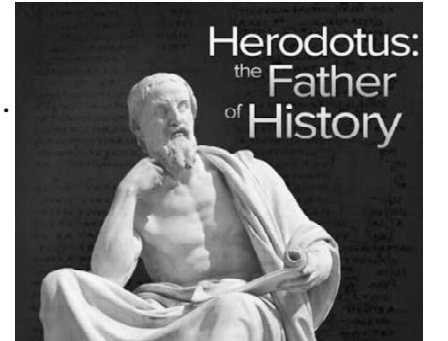
યુરેનિયમ ડેટિંગ : 50 હજાર વર્ષથી વધુ સમયની પૌરાણિક અવશેષોની માહિતી આપતું શાસ્ત્ર
 કાર્બન ડેટિંગ : 50 હજાર વર્ષ સુધી સમયની પૌરાણિક અવશેષોની માહિતી આપતું શાસ્ત્ર
 ન્યુમિસ મેટ્રિક : સિક્કાઓનું અધ્યયન કરતી શાખા
 પેટ્રા ગ્લાયલોપ્સ : ભીંતચિત્ર અને ચિત્રકલાનું અધ્યયન કરતું શાસ્ત્ર
 એપીગ્રાફી : શિલાલેખો અને અભિલેખોનું અધ્યયન કરતું શાસ્ત્ર

ઇતિહાસ જાણવાના અગત્યના સ્ત્રોત

❖ ઇતિહાસના પિતા :

- હેરોડોટસને ઇતિહાસના પિતા માનવામાં આવે છે.
- તે ગ્રીક વિદ્વાન હતા. સૌપ્રથમ તેમણે ઇતિહાસને કમબદ્ધ લખવાની શરૂઆત કરી.
- તેમણે સૌપ્રથમ ‘History’ શબ્દનો પ્રયોગ શરૂ કર્યો.
- આથી તેમને ‘Father of History’ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- તેમણે ઇતિહાસનું પ્રખ્યાત પુસ્તક લખ્યું ‘Historica’

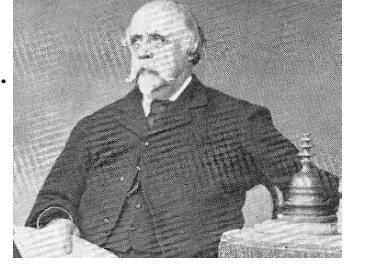
❖ ભારતના ઇતિહાસના પિતા :

- મેગેસ્થેનીઝ એ ભારતના ઇતિહાસના પિતા ગણાય છે.
- જે સેલ્યુક્સ નિકેટનના રાજદૂત તરીકે ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યના દરબારમાં આવ્યા હતા.
- તેમણે ઇન્ડિકા નામના ગ્રંથમાં તે સમયના ઇતિહાસનું કમબદ્ધ વર્ણન કર્યું હતું.

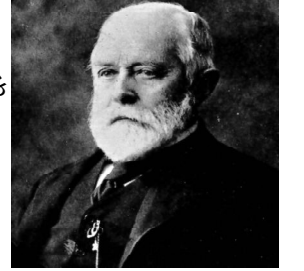
❖ ભારતીય પુરાતત્ત્વ ખાતાના જનક :

- ‘સર એલેક્ઝાન્ડર કૅનિંગમ’ને ભારતીય પુરાતત્ત્વ ખાતાના જનક માનવામાં આવે છે.
- 1861માં વાઈસરોય કેનિંગની મદદથી Archeological Survey of India ની શરૂઆત કરી.
- તેઓ પ્રથમ ડાયરેક્ટર ઓફ જનરલ બન્યા. તેનું વડું મથક સિમલામાં હતું.
- વર્તમાનમાં આ ખાતું કેન્દ્રીય પર્યટન અને સંસ્કૃતિ મંત્રાલય હેઠળ આવે છે.

❖ ભારતીય પ્રાગ ઐતિહાસિક પુરાતત્ત્વ જનક :

- ભારતીય પ્રાગ ઐતિહાસિક પુરાતત્ત્વ જનક રોબર્ટ બ્રુસ ફૂટને માનવામાં આવે છે.
- તમિલનાડુના ચિંગલપુર અને મદ્રાસના પલ્લવરમ્ નામના સ્થળે 30 મે, 1863 ઐતિહાસિક હસ્ત કુહાડીની શોધ કરી હતી.
- તેમનું પુસ્તક Antiquities of South India છે.

❖ ઇતિહાસ જાણવાના સ્રોત અંગેની સમજૂતી :

❖ સંસ્કૃતિ અને સભ્યતા અંગેનો મુખ્ય તફાવત :

વિશ્વની મહાન સંસ્કૃતિઓ		
સંસ્કૃતિનું નામ	સ્થાન	નદી
મિસરની સંસ્કૃતિ	ઇજિપ્ત	નાઈલ
મેસોપોટેમિયા	મેસોપોટેમિયા	ટાઈગ્રીસ
સિંધુ સંસ્કૃતિ	દક્ષિણ એશિયા	સિંધુ
હવાંગહો સંસ્કૃતિ	પૂર્વીય ચીન	હવાંગહો

❖ સભ્યતા મળવા અંગેનો તર્ક :

ભારતમાં ડેલહાઉસીના સમયમાં રેલવેના વિકાસની શરૂઆત થઈ ત્યારબાદ જરૂરિયાત અનુસાર રેલવેનું જાળું વધારવામાં આવ્યું. તે દરમિયાન 1826માં મુલ્તાન અને લાહોર વચ્ચે રેલવે વિકાસનાં સમય દરમિયાન માટીની ઈંટના અવશેષો હડપ્પા નામના સ્થાને મળી આવતા. આમ, પ્રથમ અવશેષ રાવી નદીના કિનારે હડપ્પા નામના સ્થળે ઈંટ મળી. આમ, પ્રથમ અવશેષ રાવી નદીના કિનારે મળ્યો.

❖ સિંધુ સભ્યતાનું નામકરણ : નામ/ઓળખ

- (1) હડપ્પા સભ્યતા : ખોદકામ દરમિયાન સૌપ્રથમ હડપ્પા નામના સ્થાનેથી અવશેષોની પ્રાપ્તિ થઈ અને સભ્યતાની ઓળખ થઈ. આથી સભ્યતા હડપ્પા સભ્યતાના નામથી ઓળખાય છે.
- (2) મોહે-જો-દડો સભ્યતા : તમામ સભ્યતામાં ભૌગોલિક રીતે સૌથી મોટું અને બહુમાળી ભવન ધરાવતું નગર હોવાથી મોહે-જો-દડો સભ્યતા નામ પ્રચલિત થયું.
- (3) સિંધુ સરસ્વતી સભ્યતા : ભૌગોલિક રીતે સંપૂર્ણ સભ્યતાના અવશેષોમાંથી મોટાભાગના અવશેષોની પ્રાપ્તિ સિંધુ તેમજ સરસ્વતી નદીની આસપાસ મળ્યા, જેથી સિંધુ સરસ્વતી સભ્યતા નામ પ્રચલિત થયું.
- (4) કાંસ્ય યુગીન સભ્યતા : આ સભ્યતામાં મૂર્તિ તેમજ જીવનજરૂરિયાતની ચીજવસ્તુઓમાં સૌથી વધુ કાંસાનો પ્રયોગ થયેલો જોવા મળે છે. આથી તેને કાંસ્ય યુગીન સભ્યતા કહેવાય છે.

(5) પ્રથમ નગરીય ક્રાન્તિ : આ સભ્યતામાં સૌપ્રથમ રસ્તાઓ, મકાનો, ગટરો અને આબેહૂબ બાંધકામો જોવા મળે છે. જે એક સુનિયોજિત નગરરચના હોવાના પુરાવા રજૂ કરે છે. આથી તેને પ્રથમ નગરીય ક્રાન્તિ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે.

❖ સિંધુ સભ્યતાની નિર્માતા મુખ્ય વસ્તી

(1) પ્રોટોઓસ્ટ્રોલાઈડ :

આ પ્રજાતિ સિંધુ ક્ષેત્રમાં આવનારી પ્રથમ પ્રજાતિ માનવામાં આવે છે. જે હાલ મધ્ય ભારતમાં અનુસૂચિત જાતિ અને આદિજાતિ તરીકે ઓળખાય છે.

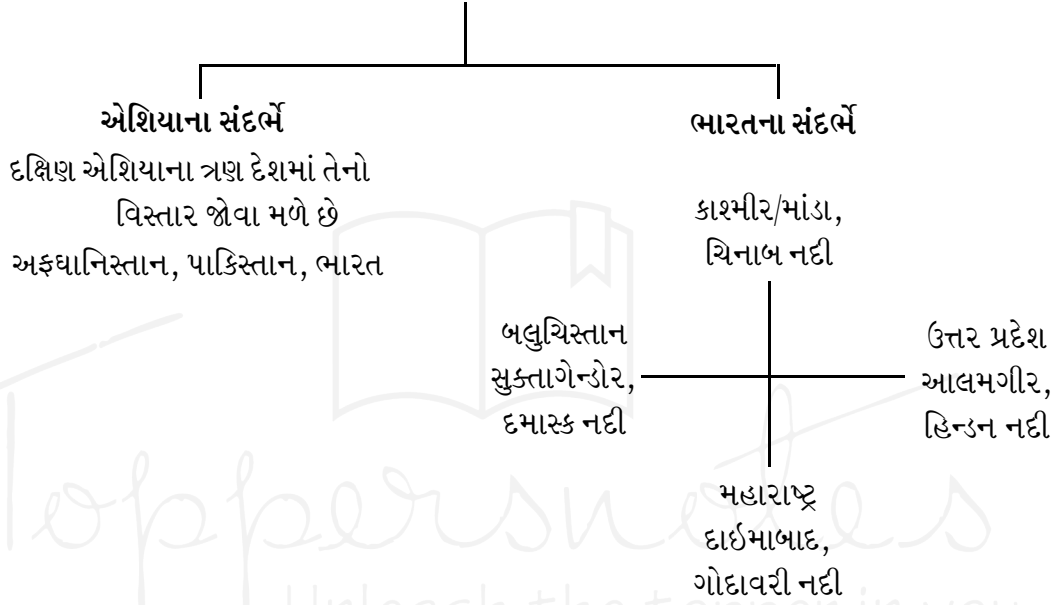
(2) ભૂમધ્ય સાગરીય :

આ પ્રજાતિને સિંધુ સભ્યતાનું નિર્માણ કરનાર પ્રજાતિ માનવામાં આવે છે. જે હાલ દક્ષિણ ભારતમાં વસવાટ કરે છે.

(3) અલ્પાઈન :

સિંધુ સભ્યતાની આ પ્રજાતિ મોટાભાગે સિંધ પ્રદેશ, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક, તમિલનાડુ જેવા પ્રદેશોમાં જોવા મળે છે અને સાથેસાથે મધ્ય ગંગા અને દક્ષિણ ગંગાના પ્રદેશમાં વધુ જોવા મળે છે.

સિંધુ સભ્યતાની ભૌગોલિક બાબત

❖ સિંધુ સભ્યતાના મળી આવેલા મુખ્ય અવશેષોની સમજૂતી

(1) સિંધુ સભ્યતાનાં મકાનો : શાંતિપ્રિય, સ્વચ્છ, સ્વસ્થ નગરીય રચનાની અવધારણા.

(2) સિંધુ સભ્યતાના રસ્તાઓ : 9.75×3.25 , 90° , ચોક્કસ અંતરે ખાડાઓ, કચરાપેટી, રાત્રિ પ્રકાશની વ્યવસ્થા.

(3) સિંધુ સભ્યતામાંથી મળી આવેલાં માટીનાં વાસણો :

1) સાદાં વાસણો : અનાજ - પાણીના સંગ્રહ માટેના વિશેષ વાસણો.

2) માટીનાં વાસણો - ચિત્રિત વાસણો જેમાં લાલ અને કાળારંગથી વિશેષરૂપે ચિત્રણ કરવામાં આવેલું હોય, જેમાં નૃત્ય, પક્ષી, ભૌમિતિક રચનાઓ જોવા મળે છે.

(4) સિંધુ સભ્યતામાંથી મળી આવેલી કબરો :

➤ અંતિમ સંસ્કારની 2 વિધિઓ પ્રચલિત હતી. 30 વર્ષથી નાની ઉંમર અનાગ્નિદગ્ધ, 30 વર્ષથી વધુ ઉંમર અગ્નિદગ્ધ યુગલ/જોડિયા કબર, જીવનજરૂરિયાતના અવશેષો, ભૂકંપ આવવાની અવધારણા.

(5) સિંધુ સભ્યતાના આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારની પુષ્ટિ :

➤ લોથલ અને સૂક્તાગેડોર બંદરેથી આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારના પુરાવા મળે છે.

➤ લોથલમાં બનેલા મણકાઓ હાલના ઈરાકમાંથી મળ્યા અને ધોળાવીરાનું સુતરાઉ કાપડ સુમેરમાંથી મળ્યું.

(6) સિંધુ સભ્યતાની ગણિત તેમજ રાસાયણિક જાણકારી :

- સભ્યતાએ આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપાર કરેલો છે, જેમાં પૂરતા પ્રમાણના અવશેષો બે બંદર તરીકેના છે; લોથલ અને સૂકતાગેડોર.
- કોઈ પણ વ્યાપાર એ ગણિત વિના શક્ય નથી. આમ, હાથીદાંતમાંથી બનેલાં ત્રાજવાં અને સમુદ્ર કિનારાના કિંમતી પથ્થરો વજનિયાં તરીકે મળેલાં છે. જે સભ્યતાના ગણિતના જ્ઞાનની પુષ્ટિ આપે છે, કારણ કે આ વજનિયાં 4ના ગુણાંકમાં હતાં. આથી, સભ્યતા વર્ગમૂળ, ઘનમૂળથી પરિચિત હતી. આમ, કહી શકાય.
- બનાવટમાં મકાન અને ભવન નિર્માણમાં સિમેન્ટ અને ચૂનાના સ્થાને ઇમારતી લાકડું, ડામર અને જિપ્સમ વાપરવામાં આવે છે, જે સભ્યતાની રસાયણ જાણકારીની પુષ્ટિ આપે છે.

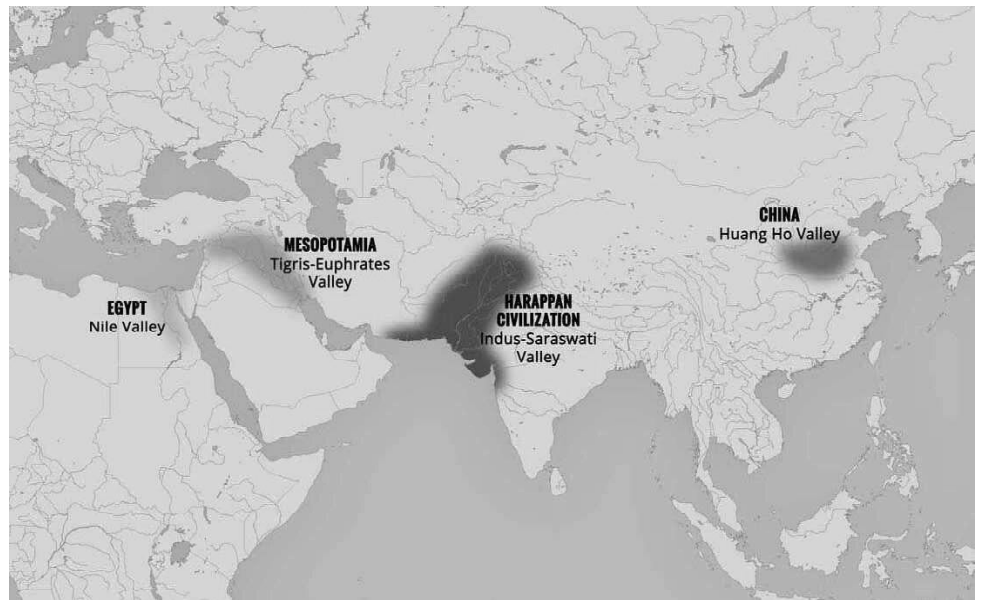
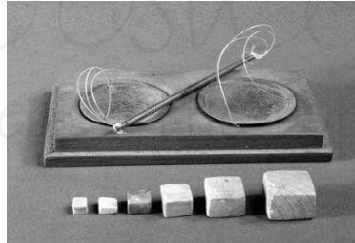
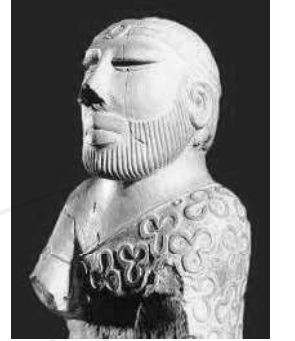
(7) સિંધુ સભ્યતામાંથી મળી આવેલી મૂર્તિઓ અંગેની સમજૂતી : સભ્યતામાં મુખ્ય સ્થાને કાંસાના અવશેષો મળી આવે છે, આથી કાંસ્ય યુગીન સભ્યતા માનવામાં આવે છે. સભ્યતાના ચિત્રકાર આબેહૂબ ચિત્રકલામાં માહીર હતા. પણ, સૌથી વધુ માહેર કાંસ્ય અને માટીની જોવા મળે છે. મોહે-નજો-દડોમાંથી ધ્યાન અવસ્થામાં, બેઠેલા માનવદેવતાની પ્રતિમા મળી આવી છે, જેમાં તેણે ત્રણ શિંગવાળો મુગટ ધારણ કર્યો છે. તેની ચારેબાજુ પશુઓ છે, જેમાં જમણે-હાથી, વાઘ અને ડાબે-ગેંડો, ભેંસ, નીચે બે હરણ - જે પશુપતિનાથની પ્રતિમા તરીકે ઓળખાય છે.

➤ ટેરાકોટાની પ્રતિમા બનાવવા માટે પાકી માટીનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

➤ કાંસાની પ્રતિમાની સરખામણીમાં ટેરાકોટાની પ્રતિમા ઓછી મળે છે.

➤ ઉદાહરણ :

માતૃદેવીની પ્રતિમા : ત્રણ શિંગવાળા તાજની પ્રતિમા માતૃદેવીના ટેરાકોટાના પુરાવા પરથી આ સભ્યતા માતૃપ્રધાન સભ્યતા હોય તેવો અંદાજ લગાવી શકાય છે.

❖ સિંધુ સભ્યતાનાં મળી આવેલાં મુખ્ય સ્થળો (ભારતનાં)

ક્રમ	સ્થળ	સંશોધનનું વર્ષ	નદી	ઉત્ખનનકર્તા	વર્તમાન સ્થળ
1.	હડપ્પા	1921	રાવી	દયારામ સાહની	મોન્ટેગોમરી જિલ્લો (પંજાબ-પાકિસ્તાન)
2.	મોહે-જ્જો-દડો	1922	સિંધુ	રખાલદાસ બેનરજી	લારખાના જિલ્લો (સિંધ-પાકિસ્તાન)
3.	ચન્દુ દડો	1931	સિંધુ	ગોપાલ મજુમદાર	સિંધપ્રાંત, પાકિસ્તાન
4.	કોટડીજી	1955	સિંધુ	ફઝલ અહેમદખાન	ખૈરપુર (સિંધ) પાકિસ્તાન
5.	કાલીબંગન	1953 1960	ઘગ્ગર	અમલાનંદ ઘોષ બ્રજવાસી લાલ	હનુમાનગઢ (રાજસ્થાન)
6.	સુત્રાગેન્ડોર	1927	દાશક	ઓરેલ સ્ટાઈન	મકરાન પ્રાંત બલૂચિસ્તાન
7.	રોપડ	1955	સતલજ	યજ્ઞદત્ત શર્મા	રૂપનગર (રોપડ) પંજાબ
8.	બનવાલી	1973	રંગોઈ (સરસ્વતી)	રવિન્દ્રસિંહ વિષ્ટ	હિસ્સાર (હરિયાણા)
9.	રાખીગઢી	1969	ઘગ્ગર	સૂરજભાન	હિસ્સાર (હરિયાણા)
10.	આલમગીરપુર	1958	હિન્ડન	યજ્ઞદત્ત શર્મા	મેરઠ (ઉત્તર પ્રદેશ)
11.	માન્ડા	1982	ચિનાબ	જગતપતિ જોષી	જમ્મુ.

❖ સિંધુ સભ્યતાની આંકડાકીય બાબત

- 1) ભૌગોલિક ક્ષેત્રફળ : 12,99,600 વર્ગ કિમી
- 2) દરિયાકિનારો : 1300 કિમી
- 3) મકાનની ઊંચાઈ : 5-8 મીટર ઊંચાં
- 4) વજનની તુલાઓ : 4ના ગુણાંકમાં
- 5) રસ્તાની પહોળાઈ : 9.75×3.25
- 6) સમયગાળો : 600 વર્ષ 2350 - 1750

❖ વિવિધ સ્થળોએથી પ્રાપ્ત વસ્તુઓ :

1. હડપ્પા (શિવનું ભોજન)

અનાજના કોઠાર, ભૂગર્ભ ગટર જળયોજના, કાંસાની ગાડી , ગરુડના ચિહ્નવાળા સિક્કા, કાંસાનું દર્પણ, ચબૂતરા, ત્રાજવાં અને તોલમાપનાં સાધનો, માટીની મૂર્તિ

2. મોહે-જ્જો-દડો (મરેલાનો ટેકરો)

વિશાળ સ્નાનાગાર, પૂજારીઓનાં રહેઠાણ, સુતરાઉ કાપડ, નર્તકીની મૂર્તિ, કાંસાની મૂર્તિઓ, એક ખૂંધવાળા બળદની મૂર્તિ તથા અવશેષો, હાથીદાંતનાં ત્રાજવાં

3. ચન્દુદડો

મણકા બનાવવાનું કારખાનું, વકાકાર ઈંટો, લિપિસ્ટિક, કાંસકી, સિંદૂરની ડબ્બી, પાઉડર, ઘડિયાળ અને માછલી દોરેલી મહોર, માટીનાં રમકડાંની ગાડી

4. કોટડીજી

કાચી ઈંટોનાં મકાનો, બળેલા શહેરના અવશેષો

5. કાલી બંગન

અગ્નિ હવનકુંડ, ભૂકંપના પુરાવા, માટીની કાળી બંગડીઓ, લાકડાની નળી, ઊંટનાં હાડકાં, જોડિયા કબર, મોટાભાગના મકાનોમાંથી કૂવાઓના અવશેષો, લાલ અને ગુલાબી રંગનાં વાસણો, શંખ, ખેડેલા ખેતરના અવશેષો, એક જ ખેતરમાં બે પાક લેવાની વ્યવસ્થા, પથ્થરના બાટ, માટલાં

6. સુત્રાગેન્ડોર

તાંબાની કુહાડી, મનુષ્યનાં હાડકાં અને અસ્થિ ભરેલાં વાસણો, વિકસિત હડપ્પન સંસ્કૃતિનું પ્રમાણ, બેબિલોન સાથે વ્યાપારના પુરાવા

7. રોપડ

મનુષ્યની કબર નીચે કૂતરાને દાટવાનું ઉદાહરણ, મનુષ્યની દફનવિધિમાં શબનું માથું પશ્ચિમ દિશા તરફ રાખવાની પ્રથા

8. બનવાલી

તાંબાના બાણની આકૃતિ, માટીનાં વાસણો પર ચિત્રલિપિ, માટીનું હળ, જવ, તલ અને સરસવ, નગરની યોજના શતરંજ આકારની

9. રાખીગઢી

તાંબાનાં સાધનો, સિંધુ સભ્યતાનું સૌથી મોટું નગર

10. આલમગીર પુર

માટીનાં વાસણો પર રંગીન ચિત્રો. ઉપરાંત, મોર, ખિસકોલીની આકૃતિઓ

11. માન્ડા

બ્લેડ, હાડકાનું બાણ તથા ઓજારો, મુહરો

❖ સિંધુ સભ્યતાનાં નગરોની વિશેષતાઓ :

- મળી આવેલા મોટાભાગના અવશેષો પથ્થર અને તાંબાના
- મુખ્ય વ્યવસાય ખેતી ઉપરાંત, મુખ્ય પાક-ઘઉં
- સભ્યતાનાં વાસણો, રમકડાં અને મૂર્તિઓ ટેરાકોટા (આગમાં પકવેલી માટી)માંથી બનાવેલી
- આ સભ્યતાની લિપિ ચિત્રલિપિ હતી.
- સૌપ્રથમ કપાસની શોધ સિંધુ સભ્યતાના ફાળે છે.
- વિશ્વમાં સૌપ્રથમ ચાંદી પણ સિંધુ સભ્યતામાંથી પ્રાપ્ત થઈ.
- સૌપ્રથમ સ્વસ્તિક ચિહ્ન સિંધુ સભ્યતામાં મળ્યું.
- સિંધુ વિસ્તારનું જૂનું નામ “મેલુહા” હતું.
- સૌપ્રથમ ચોખાના અવશેષો પણ સિંધુ સભ્યતાનાં નગર રંગપુર અને લોથલમાંથી મળી આવ્યા છે.
- ગેંડાના સૌપ્રથમ અવશેષો પણ આમરામાંથી આવ્યા.
- સિંધુ સભ્યતાના લોકો શાંતિપ્રિય જીવન જીવવાવાળા હતા. મુખ્ય વ્યવસાય ખેતી હતો.
- સમાજ માતૃસત્તાત્મક હતો. પરંતુ, સ્ત્રીઓનું સ્થાન દયનીય બતાવેલું છે.
- સિંધુ સભ્યતામાં સૌથી વધુ ખેતીવાડીનાં ઓજારો પ્રાપ્ત થયાં છે. હથિયારોના અવશેષો પ્રાપ્ત થયા નથી.
- આ સભ્યતાના લોકો જમીની અને દરિયાઈ માર્ગે વ્યાપાર કરતા હતા. એક ખૂંધવાળા બળદ ઉપર વસ્તુ મૂકીને તેને સુતરાઉ દોરીથી બાંધીને વ્યાપાર કરવા જતા.

- લિંગ પૂજનાં પ્રમાણ જોવા મળ્યાં છે, જેના પરથી કહેવાયું છે કે સિંધુ સભ્યતાના લોકો શૈવપંથી હતા.
- માટીની મળી આવેલી મૂર્તિઓ પણ ભગવાન પશુપતિનાથની છે.
- આ સભ્યતાનાં કેટલાક નગરોમાં મનુષ્યને મૃત્યુ બાદ શબને દાટવાની પ્રથા અમલમાં હતી જ્યારે કેટલાંક નગરોમાં મૃત્યુ બાદ અગ્નિ સંસ્કાર આપવામાં આવતો.
- સિંધુ સભ્યતામાં આંતરિક વ્યાપાર સ્થળ/જમીન માર્ગે થતો હતો. જ્યારે મોટાભાગનો બાહ્ય વ્યાપાર સ્થળ માર્ગ ઉપરાંત જળ માર્ગે થતો હતો.
- આ સભ્યતામાં કાચો માલ પૂરતા પ્રમાણમાં મળી રહેતો ન હતો આથી મોટા ભાગનો કાચો માલ વિદેશથી આયાત કરવામાં આવતો હતો.
- મોટા ભાગે કાશ્મીર અને કાઠિયાવાડથી મોંઘા પથ્થરો આયાત થતા, અજમેરથી સીસું, બલૂચિસ્તાન અને મદ્રાસથી તાંબું, ઈરાનથી ચાંદી વગેરે પણ આયાત કરવામાં આવતું હતું.

હડપ્પા કાલીન આયાતી વસ્તુઓ :

સોનું	-	અફઘાનિસ્તાન, દક્ષિણ ભારત
તાંબું	-	ખેતડી (રાજસ્થાન), બલૂચિસ્તાન
શંખ અને કોડી	-	સૌરાષ્ટ્ર, દક્ષિણ ભારત
ટીન	-	અફઘાનિસ્તાન, ઈરાન, રાજસ્થાન
ગોમેદ પથ્થર	-	માંડા, સૌરાષ્ટ્ર
મીઠું	-	પંજાબ
ચાંદી	-	ઈરાન, અફઘાનિસ્તાન, મેસોપોટેમિયા

❖ સિંધુ સભ્યતાના પતન થવા પાછળનાં કારણો અને તે અંગે ઇતિહાસકારોના મત :

- ગાર્ડન યાઈલ્ડ : તેમણે સિંધુ સભ્યતાનો અંત બાહ્ય આક્રમણકારીઓનાં આક્રમણ અથવા તો આર્યોનાં આક્રમણને કારણે થયો હોવાનો મત આપ્યો છે.
- માર્ટીનર વીલર : તેમણે આ સંસ્કૃતિનો નાશ આર્યોના આક્રમણને કારણે થયો હોવાનું કહ્યું.
- એર્નસ્ટ મૈક : તેમણે આ સંસ્કૃતિનું પતન થવા પાછળનું કારણ વારંવાર આવતાં પૂરનું દર્શાવ્યું છે.
- જહોન માર્શલ : તેમણે સંસ્કૃતિના પતન પાછળ ભૂકંપ અથવા તો વારંવારનાં નદીનાં પૂરને દર્શાવ્યાં છે.
- રાઈક્સ અને ડેલ્સ : તેમણે મોહે-જો-દડો અને કોટડીજી જેવાં નગરોની આગ લગાવીને નાશ કરીને હત્યાઓ કરવામાં આવી હોવી જોઈએ તેવો મત આપ્યો.
- ઓરેલ સ્ટાઈન : તેમણે આ સંસ્કૃતિના પતન થવા પાછળનું કારણ જળવાયુ પરિવર્તન દર્શાવ્યું છે.

ભારતનું સ્થાન, સીમા, અંતર અને ભારતના અક્ષાંશ રેખાંશ

ભારતનું સ્થાન સીમા અને અંતર - મુખ્ય તથ્યો

- ❑ વિશ્વમાં ભારતનું સ્થાન ભૌગોલિક રીતે 2.42% છે. (32,87,263 ચોકિમી ક્ષેત્રફળ) ક્ષેત્રફળના આધારે ભારત 7મો ક્રમ ધરાવે છે. (રશિયા, કેનેડા, અમેરિકા, ચીન, બ્રાઝિલ, ઓસ્ટ્રેલિયા બાદ)
- ❑ ભારતનો ભૂ-આકાર સમચતુષ્કોણ છે.
- ❑ પૃથ્વીના સંદર્ભે ભારત પૂર્વગોળાર્ધમાં સ્થિત છે
- ❑ ખંડના સંદર્ભે ભારત દક્ષિણ એશિયામાં સ્થિત છે.
- ❑ ભૌગોલિક રીતે ભારત એક દ્વિપકલ્પ છે. જે ત્રણે બાજુથી અરબસાગર હિંદમહાસાગર બંગાળની ખાડીથી ઘેરાયેલું છે.
- ❑ ભારતને નામ અંગેના તથ્ય : ભારતવર્ષ, ભારતની ભૂમિ, હિન્દુસ્તાન, ઇન્ડિયા, આર્યાવ્રત.
- ❑ ભારતની ઉત્તર-દક્ષિણ કુલ લંબાઈ : 3214 કિમી (કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ લદાખથી દક્ષિણ ભારતના તમિલનાડુ/કન્યાકુમારી સુધી ભારતીય મુખ્ય ભૂમિભાગનું દક્ષિણ બિંદુ - કેપકોમોરીન)
- ❑ ભારતની પૂર્વ-પશ્ચિમ : 2933 કિમી (ગુજરાતના સિરકિડ/ગુહારમોતીથી પૂર્વમાં અરુણાચલ પ્રદેશ - કિબુથી સુધી)
- ❑ ભારત ઉત્તર-પૂર્વમાં સ્થિત હોવાથી 8°4' ઉત્તર-પૂર્વીય અક્ષાંશથી 37°6' ઉત્તર અક્ષાંશ તેમજ 68°7' પૂર્વી રેખાંશથી 97°25' પૂર્વીય રેખાંશ સુધી વિસ્તરેલ છે.
- ❑ ભારતના મધ્યમાંથી કર્કવૃત્ત પસાર થાય છે.
- ❑ કર્કવૃત્ત ભારતનાં 8 રાજ્યોમાંથી (ગુજરાત, રાજસ્થાન, મધ્યપ્રદેશ, છત્તીસગઢ, ઝારખંડ, પશ્ચિમબંગાળ, ત્રિપુરા, મિઝોરમ) પસાર થઈ ભારતને બે ભાગમાં વિભાજિત કરે છે.
- ❑ ભારતનો અક્ષાંશીય અને રેખાંશીય વ્યાપ/પસાર થતાં અક્ષાંશ-રેખાંશ સંખ્યા : 29
- ❑ ભૌગોલિક રીતે ભારત કુલ 6 ક્ષેત્રમાં વિભાજિત છે. (ઉત્તર ક્ષેત્ર, પૂર્વ ક્ષેત્ર, પશ્ચિમ ક્ષેત્ર, દક્ષિણ ક્ષેત્ર, મધ્યવર્તી ક્ષેત્ર, પૂર્વોત્તર ક્ષેત્ર)
- ❑ ભારતના પૂર્વ અને પશ્ચિમ ક્ષેત્રમાં સમયનું અંતર/તફાવત 2 કલાકનો જોવા મળે છે. (116 મિનિટ)
- ❑ પાડોશી દેશના સંદર્ભે ભારતની સરહદ 15,106 કિમી જોવા મળે છે.
- ❑ ભારતના પાડોશી દેશ સાથે સમુદ્રી સીમા અને જમીની સીમા સાથે આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ ધરાવે છે.
- ❑ ભારતના પ્રમુખ પાડોશી દેશ પાકિસ્તાન, અફઘાનિસ્તાન, ચીન, નેપાળ, ભૂટાન, મ્યાનમાર, બાંગ્લાદેશ (કુલ સાત દેશ).
- ❑ ભારતની સૌથી લાંબી આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ : બાંગ્લાદેશ
- ❑ ભારતની સૌથી ટૂંકી આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ : અફઘાનિસ્તાન
- ❑ ભારતની ત્રણ ભાગમાં વિભાજિત સરહદ : ચીન
- ❑ બાંગ્લાદેશની સરહદથી ત્રણ બાજુથી ઘેરાયેલું ભારતનું રાજ્ય : ત્રિપુરા
- ❑ ભારત-નેપાળ વચ્ચેની આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ : કોસી નદી

❖ ભારત સાથે જમીની સીમા અને સમુદ્રી સીમાથી જોડાયેલ દેશ : ત્રણ (પાકિસ્તાન, બાંગ્લાદેશ, મ્યાનમાર)

❖ ભારત સાથે માત્ર જમીની સીમા સાથે જોડાયેલ દેશ : ચાર (અફઘાનિસ્તાન, ચીન, નેપાળ, ભૂટાન)

❖ **ભારત સાથે જોડાયેલ આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ વિશે તથ્ય**

રેડક્લિફ રેખા	ભારત પાકિસ્તાન - 3323 કિમી
દુરાન્ડ રેખા	ભારત અફઘાનિસ્તાન - 106 કિમી (સૌથી ઓછી આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ)
મેકમોહન રેખા	ભારત ચીન - 3488 કિમી (બાંગ્લાદેશ બાદ બીજા લાંબી નંબરની આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ)
શુન્ય રેખા	ભારત બાંગ્લાદેશ - 4096 કિમી (સૌથી વધુ લાંબી આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ)

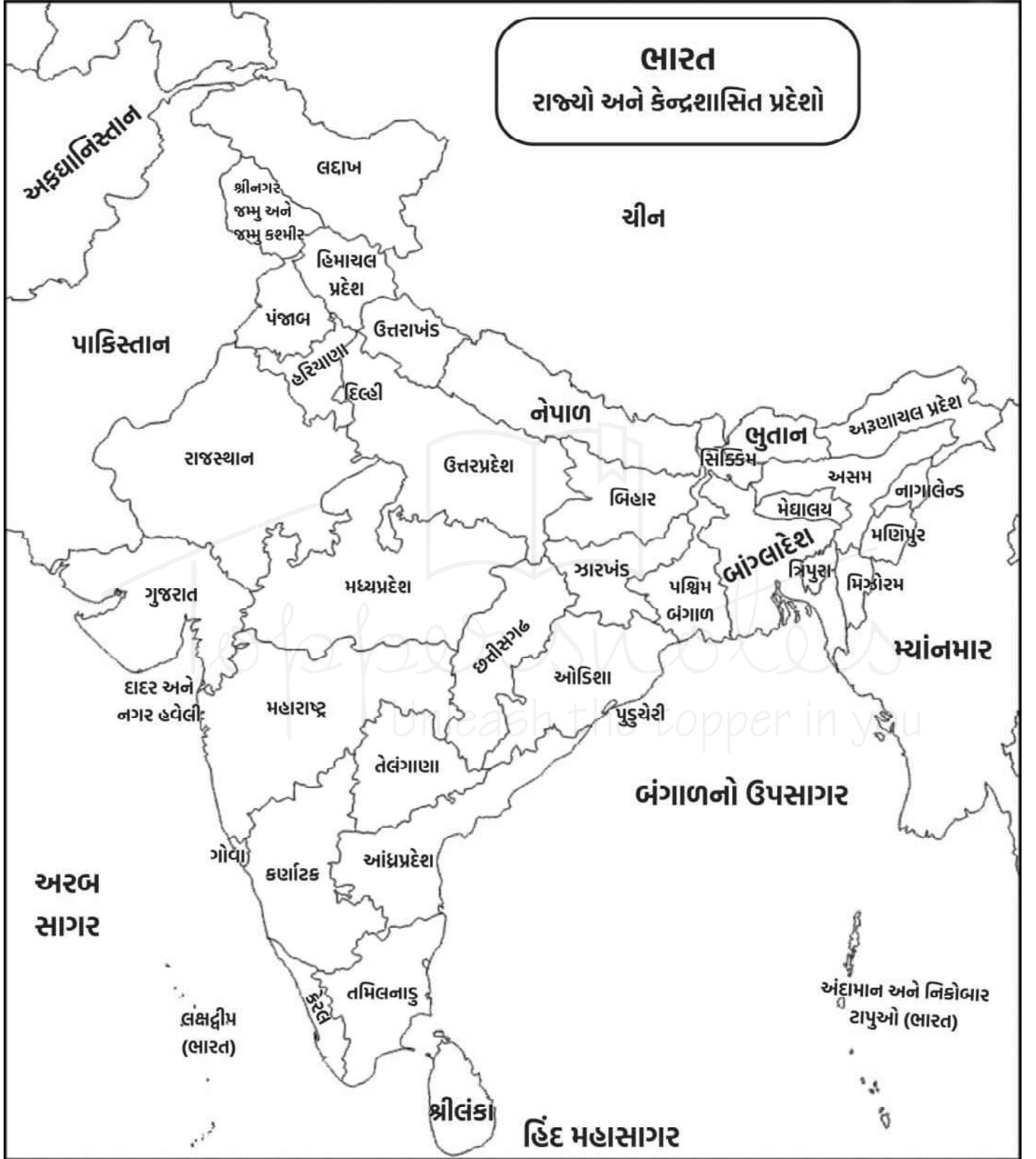
❖ **ભારતની આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ પરની પ્રમુખ સમસ્યાઓ**

- ❖ સરહદી ઘુસપેઠ
- ❖ આતંકી ગતિવિધિઓ
- ❖ સામાજિક ઘર્ષણ
- ❖ અવૈધ વેપાર
- ❖ માનવ તસ્કરી/પશુ તસ્કરી
- ❖ અવૈધ વેપાર
- ❖ આંતરિક સુરક્ષા
- ❖ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારમાં અડચણ

પડોશી દેશ	સીમાની લંબાઈ	સંબંધિત રાજ્યોની સંખ્યા	સંબંધિત રાજ્ય/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશ
બાંગ્લાદેશ	4,096	5	પશ્ચિમ બંગાળ, અસમ, મેઘાલ, ત્રિપુરા, મિઝોરમ
ચીન	3,488	5	હિમાચલ પ્રદેશ, ઉત્તરાખંડ, સિક્કિમ, અરુણાચલ પ્રદેશ, લદાખ
પાકિસ્તાન	3,323	5	જમ્મુ-કશ્મીર, પંજાબ, રાજસ્થાન, ગુજરાત, લદાખ
નેપાળ	1,751	5	ઉત્તરાખંડ, ઉત્તર પ્રદેશ, બિહાર, પશ્ચિમ બંગાળ, સિક્કિમ
મ્યાનમાર	1,643	4	અરુણાચલ પ્રદેશ, નાગાલેન્ડ, મણિપુર, મિઝોરમ
ભૂટાન	699	4	સિક્કિમ, પશ્ચિમ બંગાળ, અસમ, અરુણાચલ પ્રદેશ
અફઘાનિસ્તાન	106	1	લદાખ

ભારતનું સ્થાન, સીમા, અંતરને લગતા તથ્ય નકશામાં દર્શાવો.

❖ અક્ષાંશ-રેખાંશ

- ❑ અક્ષાંશ અને રેખાંશ એ ભૂગોળના (વિસ્તાર અને સમય અંગે) ગહન અધ્યયન માટે ઉપયોગી માહિતીનો સ્ત્રોત પ્રદાન કરે છે.
- ❑ અક્ષાંશ દ્વારા કોઈ પણ સ્થાનનું ભૌગોલિક સ્થાન સમજી શકાય છે. અક્ષાંશ અને રેખાંશ વિશે વિસ્તૃત સમજૂતી ટોલેમી દ્વારા આપવામાં આવી છે.
- ❑ રેખાંશના માધ્યમથી કોઈ પણ સ્થાનનો સ્થાનિક સમય જાણી શકાય છે.
- ❑ ભૌગોલિક રીતે ભારતનું સ્થાન ઉત્તર-પૂર્વીય ગોળાર્ધમાં સ્થિત છે.

અક્ષાંશ

- ❑ પૃથ્વી પર આવેલી આડી કાલ્પનિક રેખા (Latitude Line) અક્ષાંશ કહેવાય છે.
- ❑ અક્ષાંશ આબોહવાને અસર કરતું એક પરિબળ છે.
- ❑ વિષુવવૃત્તથી જેમ ઉત્તર કે દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં દૂરના સ્થાને જતાં તાપમાનમાં ઘટાડો નોંધાય છે. ઠંડકમાં વધારો નોંધાય છે.
- ❑ ટોલેમીના મત મુજબ, પ્રત્યેક અક્ષાંશ વચ્ચે 0.5 ડિગ્રી તાપમાનનો તફાવત નોંધાય છે.
- ❑ કુલ અક્ષાંશોની સંખ્યા : 181
- ❑ સમાંતર અક્ષાંશોની સંખ્યા : 179
- ❑ અક્ષાંશો એકબીજાને સમાંતર હોય છે. (બે અક્ષાંશ વચ્ચેનું સરેરાશ અંતર 111.32 કિમી)
- ❑ ભારતનું અક્ષાંશીય સ્થાન : 8°4' ઉત્તર અક્ષાંશથી 37°6' ઉત્તર અક્ષાંશ
- ❑ ભારતનો અક્ષાંશીય વ્યાપ : 29
- ❑ વિશ્વનો સૌથી મોટો અક્ષાંશ : વિષુવવૃત્ત
- ❑ વિષુવવૃત્તના સંદર્ભે ભારતનું અક્ષાંશીય અંતર : 8°4'
- ❑ ભારત આબોહવાકીય વિભાજન કરતો અક્ષાંશ : કર્કવૃત્ત

રેખાંશ

- ❑ પૃથ્વી પર ઊભી આવેલી કાલ્પનિક રેખાઓ (Longitude Line) કહેવાય છે.
- ❑ રેખાંશ પ્રમાણ સમયરેખાનું પરિબળ છે.
- ❑ રેખાંશો પરસ્પર એકબીજાને લંબ હોય છે.
- ❑ રેખાંશો પરસ્પર લંબ હોવાથી ઉત્તર અને દક્ષિણના ગોળાર્ધના દેશોમાં પ્રમાણ સમયક્ષેત્રની (Time Zone) વધુ નોંધાય છે.
- ❑ કુલ રેખાંશોની સંખ્યા : 360
- ❑ ભારતનું રેખાંશીય સ્થાન : 68°7' પૂર્વી રેખાંશથી 97°25' પૂર્વી રેખાંશ
- ❑ પૃથ્વીનું ભ્રમણ 360 રેખાંશને પસાર કરતાં 24 કલાક જેટલો સમય વિતાવે છે.

$$\frac{360 \text{ રેખાંશ}}{24 \text{ કલાક}} = 15^\circ \text{ રેખાંશ}$$

$$\frac{60 \text{ મિનિટ}}{15^\circ \text{ અક્ષાંશ}} = 4 \text{ મિનિટ}$$

- ❑ પ્રત્યેક રેખાંશ વચ્ચે સમયનો તફાવત 4 મિનિટ
- ❑ આમ, પ્રત્યેક રેખાંશ વચ્ચે 4 મિનિટનો તફાવત હોવાથી પશ્ચિમ ભારત અને પૂર્વોત્તર ભારતમાં સમયનો તફાવત 116થી 120 મિનિટ અર્થાત 2 કલાક જેટલો નોંધાય છે.

❖ પ્રમાણ સમયરેખા

- ❧ 0° ડિગ્રીથી પૃથ્વી પશ્ચિમ ગોળાર્ધ-પૂર્વીય ગોળાર્ધમાં બે ભાગમાં વિભાજિત થાય છે. એ કાલ્પનિક રેખાને પ્રમાણ સમય રેખા/GMT Line કહેવાય છે.
- ❧ પ્રમાણ સમયરેખા લંડનમાં એથેન્સથી પસાર થાય છે. રોયલ વેધશાળા તરીકે ઓળખાય છે.
- ❧ ભારતનો પ્રમાણ સમય ગ્રીનવીચ સમય અને GMT Lineના સમય કરતાં 5 કલાક અને 30 મિનિટ આગળ છે. (5:30)
- ❧ ભારતની પ્રમાણ સમયરેખા 82.5 પૂર્વીય રેખાંશ છે.
- ❧ ભારતના પ્રમાણ સમયરેખા ભૌગોલિક રીતે ભારતના રાજ્યક્ષેત્રના મધ્યમાંથી પસાર થાય છે.
- ❧ ભારતની પ્રમાણ સમયરેખા ભારતનાં કુલ પાંચ રાજ્યોમાંથી પસાર થાય છે. (ઉત્તર પ્રદેશ, છત્તીસગઢ, મધ્યપ્રદેશ, ઓડિશા, આંધ્રપ્રદેશ)
- ❧ કર્કવૃત્ત અને પ્રમાણસમય રેખા છત્તીસગઢમાં એકબીજાને પસાર કરે છે. (ઉત્તર પ્રદેશનું મિરઝાપુર/પ્રયાગરાજનું નૈની)

29 CHAPTER

ગુજરાતના લોકમેળાઓ, ઉત્સવો, સમાજસેવકો અને સંતો

26. રવેચીનો મેળો

સ્થળ : રાપર (જિ. કચ્છ)

જિ. કચ્છ જિલ્લાના રાપરમાં રવેચી માતાના મંદિરે ભાદરવા સુદ સાતમ-આઠમના દિવસે રવેચી માતાનો મેળો ભરાય છે.

જિ. આ મેળો ‘કચ્છનું તળપદી તોરણ’ ગણાય છે.

27. અંબોડનો મેળો

સ્થળ : અંબોડ (જિ. ગાંધીનગર)

જિ. ગાંધીનગર જિલ્લાના અંબોડ ગામે આ મેળો ભરાય છે.

જિ. અહીં દર વર્ષે અશ્વદોડ સ્પર્ધા યોજાય છે. તેથી તે ‘અંબોડના અશ્વમેળા’ તરીકે પણ ઓળખાય છે.

28. ઉદવાડાનો મેળો

સ્થળ : ઉદવાડ (જિ. વલસાડ)

જિ. વલસાડ જિલ્લાના ઉદવાડામાં પારસીઓનો આ મેળો ભરાય છે.

જિ. ગુજરાતમાં ભરાતા મેળાઓમાં આ એકમાત્ર પારસીઓનો મેળો છે.

29. ભાડભૂતનો મેળો

સ્થળ : ભાડભૂત (જિ. ભરૂચ)

જિ. આ મેળો દર 18 વર્ષે ભરાય છે. જે ગુજરાતના કુંભ મેળા તરીકે ઓળખાય છે.

30. ગોપનાથનો મેળો

સ્થળ : ભાવનગર

જિ. ભાવનગર જિલ્લાના ગોપનાથ મહાદેવ ખાતે શ્રાવણ મહિનાની અમાસે અને જન્માષ્ટમીના દિવસે આ મેળો ભરાય છે.

31. આમલી અગિયારસનો મેળો

સ્થળ : જિ. દાહોદ

ફાગણ સુદ અગિયારસ

જિ. આદિવાસીઓ ‘ફાગણ સુદ અગિયારસ’ને આમલી અગિયારસ તરીકે ઓળખાવે છે.

- જે મધ્ય ગુજરાતના આદિવાસી વિસ્તારોમાં તેનું ખાસ મહત્વ જોવા મળે છે.
- જે આ મેળાની મુખ્ય વિશેષતા : ‘આમળા’ જેટલું માંસ ખાવાનો મહિમા રહેલો છે.

32. ખંભોળજનો મેળો

સ્થળ : ખંભોળજ (જિ. આણંદ)

- જે આણંદ જિલ્લાના ખંભોળજમાં ખંભોળજનો ખ્રિસ્તી મેળો ભરાય છે.

33. ઝુંડનો મેળો

સ્થળ : ચોરવાડ (જિ. જૂનાગઢ)

- જે જૂનાગઢ જિલ્લાના ચોરવાડમાં આ મેળો ભરાય છે.

34. જખનો મેળો

સ્થળ : રામપર વેકરા (જિ. કચ્છ)

- જે કચ્છ જિલ્લાના રામપર વેકરામાં કારતક સુદ પૂનમના દિવસે આ મેળો ભરાય છે.

- એકલમાતાનો મેળો કચ્છ
- ભેડમાતાનો મેળો કચ્છ
- નાના/મોટા ચક્ષનો મેળો નખત્રાણા (જિ. કચ્છ)
- ચાડિયાનો મેળો વડોદરા, ભરૂચ, દાહોદ, પંચમહાલ
- પાડુંરીમાતાનો મેળો દેવમોગરા (જિ. નર્મદા)
- મજાદરનો મેળો બનાસકાંઠા
- દૂધરેજનો મેળો સુરેન્દ્રનગર

:: ઉત્સવો ::

1. ઉત્તરાર્ધ મહોત્સવ

સ્થળ : સૂર્યમંદિર મોઢેરા (જિ. મહેસાણા)

જાન્યુઆરી માસ દરમિયાન (ઉત્તરાયણ પછી)

જે રૂઝાત : 1992થી

- જે ગુજરાત સરકાર દ્વારા સૂર્યમંદિરના સાન્નિધ્યમાં બે દિવસ માટે ઉત્તરાર્ધ મહોત્સવનું આયોજન કરવામાં આવે છે.

- જે ભારતની પ્રાચીન શાસ્ત્રીય નૃત્યકલાને જીવંત રાખવાના પ્રયાસ સ્વરૂપે પ્રતિવર્ષ આ મહોત્સવનું આયોજન કરવામાં આવે છે.

- જે અહીં ભરતનાટ્યમ્, કથક, ઓડિસી, મણિપુરી, કથકલી જેવા નૃત્યપ્રકારોની સુંદર અભિવ્યક્તિ કરવામાં આવે છે.

2. તાના-રીરી મહોત્સવ

સ્થળ : વડનગર (જિ. મહેસાણા)

નવેમ્બર માસમાં

- જે ગુજરાત સરકાર દ્વારા દરવર્ષે તાના-રીરી મહોત્સવનું આયોજન કરાય છે.
- જે આ મહોત્સવનું આયોજન નરસિંહ મહેતાની દોહિત્રી તાના અને રીરી બન્ને બહેનોની યાદમાં કરાય છે.
- જે આ મહોત્સવમાં સમૂહ ગાયન, સમૂહ સિતારવાદન, શાસ્ત્રીય ગાયનની વિવિધ કૃતિઓ રજૂ કરવામાં આવે છે. આ મહોત્સવમાં દેશ-વિદેશના સંગીત ક્ષેત્રના પ્રખ્યાત દિગ્ગજોને બોલાવવામાં આવે છે.
- જે પ્રથમ તાના-રીરી પુરસ્કાર લતા મંગેશકરને અપાયો હતો. (વર્ષ : 2010)

3. ડાંગ દરબાર

સ્થળ : આહવા (જિ. ડાંગ)

માર્ચ મહિના દરમિયાન

- જે ડાંગ દરબારનો સાંસ્કૃતિક મેળો દરવર્ષે હોળીના દિવસો દરમિયાન જિલ્લાના મુખ્ય મથક આહવા ખાતે ભરાય છે.
- જે ડાંગ દરબારમાં દેશ-વિદેશના સહેલાણીઓ આદિવાસી સંસ્કૃતિ માણવા માટે આવે છે. ઉત્સવપ્રિય ડાંગી આદિવાસી પ્રજા માટે મહત્વનો ઉત્સવ એ આ ડાંગ દરબાર જ છે.

4. રણોત્સવ

સ્થળ : ધોરડો (જિ. કચ્છ)

- જે ડિસેમ્બરથી ફેબ્રુઆરી માસ દરમિયાન
- જે રણોત્સવ એ કચ્છની સાંસ્કૃતિક વિરાસત, કચ્છનું ભાતીગળ લોકજીવન અને રણની રમણીયતાનો સુભગ સમન્વય બની રહ્યો છે.
- જે વસંતોત્સવ : સંસ્કૃતિકુંજ (ગાંધીનગર) ફેબ્રુઆરી
- જે સાપુતારા વિન્ટર ફેસ્ટિવલ : ડાંગ
- જે કાંકરિયા કાર્નિવલ : અમદાવાદ (2007)
- જે પંચમહોત્સવ : ચાંપાનેર (2015-16)
- જે પેરાગ્વાઈડિંગ ફેસ્ટિવલ : સાપુતારા (ડિસેમ્બર)
- જે પોલો સાઈકલિંગ રેસ : આભાપુર (સાબરકાંઠા) જાન્યુઆરી

:: સમાજસેવકો અને સંતો ::

1. દયાનંદ સરસ્વતી

જન્મસ્થળ : ટંકારા (મોરબી)

જૂના નામ : મૂળશંકર

જૂના ગુરુ : પૂર્ણાનંદ સ્વામી (પૂર્ણાનંદ સરસ્વતી)

જૂના દ્વિતીય ગુરુ : વીરજાનંદ

જૂના 10 એપ્રિલ, 1875ના રોજ મુંબઈ ખાતે ‘આર્ય સમાજ’ની સ્થાપના કરી.

જૂના તેઓએ લોકોને ‘વેદો તરફ પાછા વળો’નું સૂત્ર આપી શુદ્ધિ ચળવળ ચલાવીને ભારતીય વૈદિક સંસ્કૃતિનો પુનઃઉદ્ધાર કર્યો હતો.

જૂના સૌપ્રથમ ‘સ્વરાજ્ય’ શબ્દનો પ્રયોગ કરનારા તેઓ ગણાય છે.

2. રવિશંકર મહારાજ (રવિશંકર વ્યાસ)

જન્મસ્થળ : રઢુ (ખેડા)

જૂના વતન : સરસવણી (મહેમદાવાદ)

જૂના ઉપનામ : મૂકસેવક, મુઢી ઊંચેરો માનવી, કરોડપતિ ભિખારી

જૂના તેઓએ બહારવટિયાઓ, પાટણવાડિયા અને બારૈયા જેવી પછાત આદિવાસી કોમને સુધારવાનું અગત્યનું કાર્ય કર્યું હતું.

જૂના ઝવેરચંદ મેઘાણી લિખિત ‘માણસાઈના દીવા’ પુસ્તકમાં રવિશંકર મહારાજ કેન્દ્રસ્થાને છે.

જૂના પન્નાલાલ પટેલ લિખિત ‘જેણે જીવી જાણ્યું’ કૃતિમાં રવિશંકર મહારાજ કેન્દ્રસ્થાને છે.

જૂના તેઓએ ગુજરાતની પ્રથમ સરકારને શપથ ગ્રહણ કરાવ્યા હતા.

3. સ્વામી સહજાનંદ

જન્મસ્થળ : છપૈયા

જૂના બાળપણનું નામ : ઘનશ્યામ

જૂના 11 વર્ષની બાળવયે તેમણે ઘર છોડ્યું અને રામાનંદ સ્વામીએ તેમને જૂનાગઢ જિલ્લાના ‘લોજ’ (લોજપુર, લોએજ) ગામે દીક્ષા આપી ત્યારથી તેઓ ‘સહજાનંદ’ નામે ઓળખાવા લાગ્યા.

જૂના તેમણે બે સુંદર ગ્રંથોની રચના કરી છે. (1) શિક્ષાપત્રી (2) વચનામૃત.

4. પૂજ્યશ્રી મોટા

જન્મસ્થળ : સાવલી (વડોદરા)

જૂના મૂળ નામ : યૂનીલાલ આશારામ ભાવસાર / યૂનીલાલ આશારામ ભગત

જૂના સમાજકલ્યાણની પ્રવૃત્તિ, હરિજનોની સેવા વગેરે કાર્ય સાથે તેઓ જોડાયેલા હતા.

જૂના તેમણે ‘મૌન મંદિર’ની સ્થાપના નડિયાદ અને સુરત તથા દક્ષિણ ભારતમાં કુંભકોણમ ખાતે કરી હતી.

જૂના પૂજ્યશ્રી મોટાએ હરિઝં આશ્રમની સ્થાપના કરેલી છે.

5. શ્રી રંગ અવધૂત

જન્મસ્થળ : ગોધરા

- જૂ મૂળ નામ : પાડુંરંગ વિઠ્ઠલપંત વળામે
- જૂ તેઓને 'નારેશ્વરના સંત' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- જૂ તેમણે નર્મદા કાંઠે 'નારેશ્વર આશ્રમ'ની સ્થાપના કરેલી છે.
- જૂ પ્રખ્યાત પુસ્તકો
 - ગુરુલીલામૃત
 - દત્ત બાવની
 - અવધૂતી આનંદ
 - રંગતરંગ
 - દત્તયોગ પદ્ધતિ

6. દાદા ભગવાન

વતન : ભાદરણ (ખેડા)

- જૂ મૂળ નામ : અંબાલાલ પટેલ
- જૂ તેઓએ 'દાદાવાણી' તથા 'અક્રમ વિજ્ઞાન' નામનાં બે પ્રસિદ્ધ સામયિકો પ્રકાશિત કરેલાં છે.
- જૂ તેમણે અડાલજ અને કામરેજ ખાતે 'ત્રિમૂર્તિ મંદિર' બંધાવ્યું છે.

:: મહત્વના દિવસો ::

જૂ સંસ્કૃત દિન, બળેવ	- શ્રાવણ સુદ પૂનમ	
જૂ ગાંધી જયંતી, રેંટિયા બારશ	- ભાદરવા વદ બારસ	
જૂ વિજયાદશમી દશેરા, રાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવક સંઘ સ્થાપના દિન	- આસો સુદ દસમ	
જૂ આયુર્વેદાચાર્ય ધનવંતરિ જન્મદિન	- આસો વદ તેરસ	
જૂ પંચવર્ષીય દિવાળી (ધનતેરસથી ભાઈબીજ)	- આસો વદ બારસથી કારતક સુદ બીજ	
જૂ દેવગિરી એકાદશી	- કારતક સુદ અગિયારસ	જૂ હેમચંદ્રાચાર્ય જયંતી - કારતક સુદ પૂનમ
જૂ નાનકજયંતી	- કાર્તિકી પૂર્ણિમા	જૂ ગીતાજયંતી - માગસર સુદ અગિયારસ
જૂ દત્તજયંતી	- માગસર સુદ પૂનમ	જૂ ઉત્તરાયણ - ચૌદમી જાન્યુઆરી
જૂ વસંતપંચમી	- મહા સુદ પાંચમ	જૂ ધૂળેટી - ફાગળ વદ એકમ
જૂ ગૂડીપડવો	- ચૈત્ર સુદ એકમ	જૂ મહાવીરજયંતી - ચૈત્ર સુદ તેરસ
જૂ હનુમાનજયંતી	- ચૈત્ર સુદ પૂનમ	જૂ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય જયંતી - ચૈત્ર વદ અગિયારસ
જૂ શંકરાચાર્ય જયંતી	- વૈશાખ સુદ પાંચમ	જૂ બુદ્ધજયંતી - વૈશાખ સુદ પૂનમ
જૂ ગંગા દશહરા	- જેઠ સુદ પૂનમ	જૂ રથયાત્રા - અષાઢ સુદ બીજ
જૂ દેવપોઢી એકાદશી	- અષાઢ સુદ અગિયારસ	જૂ ગુરુપૂર્ણિમા - અષાઢ સુદ પૂનમ
જૂ દિવાસો	- અષાઢ વદ અમાસ	જૂ સંવત્સરી - ભાદરવા સુદ ચોથ